

FYODOR DOSTOYEVSKİ

ÖLÜLER
EVİNDEN
NOTLAR

Çeviri: SABRİ GÜRSES

13. BASKI

can
Klasik

FYODOR DOSTOYEVSKI
ÖLÜLER EVİNDEN
NOTLAR

Can Klasik

Ölümler Evinden Notlar, Fyodor Dostoyevski

Rusça aslından çeviren: Sabri Gürses

Zapiski iz myortvova doma

© 2012, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2012

13. basım: Ekim 2023, İstanbul

Bu kitabın 13. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Ayça Sezen

Editör: Faruk Duman

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: Pasifik Ofset

Cihangir Mah. Güvercin Cad. Baha İş Merkezi A Blok No: 3/1 Z. Kat

Avcılar-İstanbul

Sertifika No: 44451

ISBN 978-975-07-4018-3

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Maslak Mah., Eski Büyükdere Cad., İz Plaza Giz, No: 9/25, Sarıyer/İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

FYODOR DOSTOYEVSKİ
ÖLÜLER EVİNDEN
NOTLAR

ROMAN

Rusça aslından çeviren

Sabri Gürses

♥can

Fyodor Dostoyevski'nin Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Budala, 1982

Amcanın Düşü, 1994

Tatsız Bir Olay, 2005

Beyaz Geceler, 2009

Karamazov Kardeşler, 2010

Öteki, 2010

Yeraltından Notlar, 2011

Yufka Yürek, 2011

İnsancıklar, 2013

Suç ve Ceza, 2015

Uysal Kız, 2020

Kumarbaz, 2021

Ev Sahibes, 2021

Timsah, 2021

FYODOR MİHAYLOVİÇ DOSTOYEVSKİ, 1821'de Moskova'da doğdu. Petersburg Askerî Mühendislik Okulu'nu bitirdikten kısa bir süre sonra edebiyatla uğraşmak için askerlikten ayrıldı. İlk romanı *İnsancıklar* (1846), dönemin ünlü eleştirmeni Belinski'den büyük övgü aldı. Daha sonra devlet düzenini yıkmaya çalıştığı gerekçesiyle tutuklandı; ölüm cezası, Sibiry'a'da dört yıl ağır hapse ve dört yıl askerlik hizmetine çevrildi. Dergiler çıkardığı ve Avrupa'ya gittiği dönemde hayatında bir talihsizlik dizisi başladı, eşini, kardeşini kaybetti. Alacaklılarının tehditleri üzerine, bir yayıncıdan aldığı borçla Avrupa'ya kaçtı. *Suç ve Ceza'yı* (1866) yazmaya başladı ve onun için aldığı avansla Rusya'ya döndü. Önce *Kumarbaz* (1866) romanını yayımladı. Aynı yıl tamamladığı *Suç ve Ceza*, eleştirmenleri ve okurları hemen büyüledi. 1867'de asistanı Anna Snitkina'yla evlenerek yeniden yurtdışına çıktı; dört yıl Rusya'dan uzak kaldı. Alçaltıcı bir yoksulluk içinde geçen bu dönem boyunca ülkeden ülkeye dolaştı. Dostoyevski, bu ağır yaşam koşulları altında da sendelemeyerek ikinci başyapıtı *Budala'yı* (1869) yazdı. *Budala'yı*, 1870'te *Ebedî Koca*, 1872'de *Ecinniler*, 1875'te *Delikanlı* izledi. *Karamazov Kardeşler'i* (1879-1880) yazmaya başladığında, artık ülke çapında tanınan ünlü bir yazardı. 1881'de Petersburg'da ölen Dostoyevski, Batılı ülkelerin edebiyat ve düşün yaşamında önemli bir rol oynamış, özellikle varoluşçuluğun temel kaynaklarından biri sayılmıştır.

SABRİ GÜRSES, 1972'de İstanbul'da doğdu. 1989'da Akademi Kitabevi Şiir Başarı Ödülü'nü aldı; aynı yıl Nişantaşı Anadolu Lisesi'nden mezun oldu. 1991'de Milliyet Sanat Aşk Öyküleri Yarışması'nda Başarı Ödülü aldı. *Gereksinimler, Elde Edemeyişler ve İlerlemeler* (şiir, 1990); *Unutulmuş Ay Altında* (1992), *Boşvermişler: Bir Bilimkurgu Üçlemesi* (1995), *Sevişme* (1996), *Maceraperest Turan Sözlüğü* (2013) adlı kitapları yayımlandı. 1999'da İÜ Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisansını İÜ Çeviribilim Bölümü'nde "Vladimir Nabokov'un Eugenie Onegin Çevirisi ve Türkçe Onegin Çevirileri" adlı teziyle yaptı. 2011'de Çeviri Derneği'nin Genç Soluk Ödülü'nü aldı. Rusçadan F.M. Dostoyevski, İ.S. Turgenyev, A.S. Puşkin, İvan Gonçarov, Mihail Bahtin, Yuri Lotman, Sultan Galiyev, Andrey Bely, Yuri Oleşa, Mihail Bulgakov; İngilizceden Joseph Campbell, Jonathan Lethem, John Smolens, Shusha Guppy, Don DeLillo, William Guthrie, Werner Sombart, Kim Stanley Robinson, Fredric Jameson, Slavoj Žižek, Karel Čapek çevirileri bulunmaktadır.

İçindekiler

Önsöz	11
Giriş	19
Birinci bölüm	
I. Ölüler evi	29
II. İlk izlenimler	46
III. İlk izlenimler	66
IV. İlk izlenimler	83
V. İlk ay	103
VI. İlk ay	119
VII. Yeni tanıdıklar. Petrov	136
VIII. Kararlı insanlar. Luka	150
IX. İsay Fomiç. Banyo. Bakluşin'in hikâyesi	158
X. İsa'nın doğumgünü bayramı	176
XI. Temsil	195
İkinci bölüm	
I. Hastane	221
II. Devam	237
III. Devam	253
IV. Akulka'nın kocası	273

V. Yaz mevsimi	285
VI. Kürek hayvanları	304
VII. Şikâyet	318
VIII. Yoldaşlar	338
IX. Kaçış	354
X. Kürek cezasına veda	371
Sansür yüzünden kitaba girmeyen bir hikâye	377

Önsöz

Çevirmen Evinden Notlar

1861 yılında yayımlanan *Ölümler Evinden Notlar* Dostoyevski'nin 1846 yılında yayımlanan *İkiz*'inden sonra eleştirilenlerde heyecan yaratan ilk kitabı, yazarın küllenmiş ününü yeniden alevlendiren kitaptır. İki eser arasında on dört yıl ve Dostoyevski'nin hiç hayal etmediği somut mesafeler bulunur. Dostoyevski'nin hayatının sonuna dek en temel eserlerinden biri sayacağı ve psikolojik analizin ilk örneklerinden olan *İkiz*, hak ettiği ilgiyi görmemişti. Ardından yazar ani bir siyasi suçlamayla ölümün eşiğine kadar gitti, idam sehпасına çıktı, son anda affedilerek on bir yıl sürecek olan bir sürgüne gönderildi.

Rus İmparatorluğu, Alaska'ya kadar uzanan sömürge topraklarında (tıpkı Avrupa devletlerinin Avustralya ve Amerika kıtasında yaptığı gibi) çok sayıda sömürge şehri kurmuştu ve bu sömürge topraklarındaki yerleşimleri, cezası kesinleşmiş mahkûmları bu bölgelerde kurulan kamplara, zorunlu çalışmaya göndererek destekliyordu. Dostoyevski'nin sürgüne gittiği (bugün Kazakistan'ın biraz kuzeyinde bulunan) Omsk şehri de bu yerleşimlerden biriydi. *Ölümler Evinden Notlar* adlı kurgusal kitabın kaynağı, Dostoyevski'nin Omsk şehrinin kıyısındaki kampta geçen mahkûmluk hayatıdır. Dostoyevski kamp hayatı sırasında, kağıt ve kalem bulmanın güç olduğu koşullarda, yazı yazılabilecek çeşitli malzemelere not alarak bu kamp ya da açık hava hapisanesi hayatını, buradaki dili kayda aldı. Eserin başlığındaki "notlar" (*zapiski*, aynı zamanda

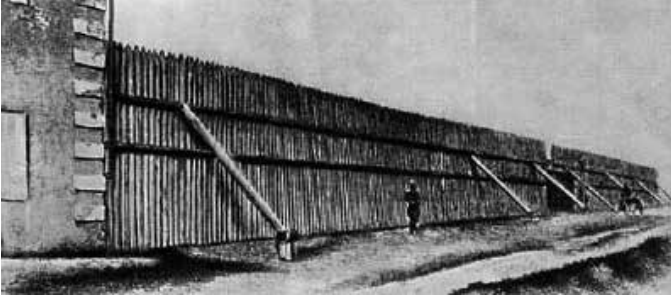
Kürek mahkûmu Dostoyevski,
resim V. Domogatski, 1956.

“anılar, hatıralar” demektir ve *Yeraltından Notlar* adıyla çevrilen eserin başlığında da kullanılmıştır) bu notlara gönderme olabilir.

Dostoyevski 22 Aralık 1849’da ölüm cezasına çarptırıldı, sonra ceza sürgüne çevrildi. 1854 yılında kamp cezasını tamamladı ve sürgün cezasına askerî birlikte devam etti. 18 Şubat 1855 günü ölen İmparator I. Nikolay’ın arkasından yazdığı şiir özgürlüğe giden yolda bir adım oldu; ama 1857 yılında, (bugün Kazakistan sınırları içinde, Omsk’un güneyinde bulunan) Semipalatinsk’e yerleşmesi ve yeniden yayın hayatına başlaması özgürlüğün asıl başlangıcı oldu. Yine de 1861’de yayımladığı *Ölümler Evinden Notlar*’a dek sürgünde gibiydi.

Ölümler Evinden Notlar öncelikle Rus sürgün kampları hakkındaki ilk eser olması nedeniyle heyecan yarattı. Bu açıdan bir türün başlangıcı oldu. Hertsen bu kitabı Dante’nin “Cehennem”iyle kıyaslarken, onu “Nikolay’ın karanlık çarlığından çıkış kapısını” gösteren bir levha olarak yorumladı.

* * *

Omsk kampının duvarı, 1897.

Kitabın adı Hristiyan dünyasının cenaze geleneklerinde somut bir karşılığa sahip. Rusçasıyla *Myortviy Dom*, yani “Ölü Evi,” kilisenin yanına inşa edilen ve Rusya’nın gibi soğuk iklimlerde cenazelerin belli bir süre saklanması da sağlayan binalara verilen ad. Fransızca karşılığı *morgue*, XIX. yüzyılda, teşhis için cesetlerin konulduğu yer anlamının dışında, tutukluların birbirinden ayrılmadan önce toplandığı yer anlamında da kullanılıyor. Dostoyevski’nin kitaba bu adı, bu ikili anlamı gözeterek koyduğunu düşünmek makul. Örneğin, Saltıkov-Şedrin’in 1862 yılında bir dergi için “sonraki sayıda yayımlanacak yazılar” diye hazırladığı bir listede şöyle bir not da yer alıyor: “Karşılaştırmalı etimoloji çalışmaları ya da Fransızca kaynaklara göre ‘Ölü Evi.’ Mihail-Zmiyev-Mladenstsev’in öğretici-eğlendirici incelemesi.”

* * *

Bu, bir bakıma, *Ölüler Evinden Notlar* için farklı bir yorum kapısını aralıyor. Çünkü sonuçta bu kitap büyük bir Sibiriya sürgünü tanıklığıdır. Kitabın kahramanı sürgün edildiği kampı bir “Ölü Evi” olarak yorumlar ve notları boyunca orayı tutukluların “evi” olarak anar. Bu hem Fransızcadaki *morgue* sözcüğünün ikili anlamı çerçevesinde, tutukluların sınıflandırılıp dağıtılmak için bekledikleri yer anlamıyla değerlendirilebilir; hem de kendisinden sonra bütün Avrupa tarihinin (ve Avrupa’nın sömürge kılarak tarihlerini şekillendirdiği bütün

diğer halkların tarihlerinin) başlıca olay mekânı olacak olan bir yerin, “toplama kampının” kendi özel tarihindeki bir anlamı verir. İrtiş’teki kamptan Auschwitz’deki kampa, Gulag Takımadaları’ndan Guántanamo’ya uzanarak bir öncü olması, *Ölüler Evinden Notlar*’ın Rus ve dünya edebiyatı içindeki temel değeridir. Bu yönüyle kitap –ne yazık ki– dünyada ve Türkiye’de hâlâ güncel ve çağdaş.

* * *

Bu yüzden kitapta anlatılan kampın, sürgün yerinin Rusya’nın asıl topraklarında değil, sömürge topraklarında olması üzerinde durmak, onu çağdaş klasik Rus yazarlardan farklı şekilde yorumlamak ayrı bir önem taşıyabilir. Bu sürgünlerin ele geçirilen toprakların merkez Rusya’ya, imparatorluğa katılmasını sağlayan sömürgeciler rolünü zorunlu olarak oynamış olması da bir gerçek. *Notlar*’ın kahramanının Fransızca öğretmeni olması, hapiste Dağıstanlı “Aley”i (isimleri “Ali” diye yerleştirmeyip Dostoyevski’nin kullandığı gibi bıraktık) Rusça öğrenmeye teşvik etmesi bu açıdan ilginç bir ayrıntıdır. Bu çerçevede, *Ölüler Evinden Notlar*, klasik Rus edebiyatını Moskova-Petersburg ekseninden çıkaran ve sömürge deneyimini ele alan ilk eser de olmaktadır (daha sonra bu edebiyata Maksimov’un *Sibir i katorga* [Sibirya ve Sürgün], Yakuboviç’in *V mire atverjyonnih* [Dışlananların Dünyasında], Çehov’un *Ostrov Sahalin: İz putevih zapisok* [Sahalin Adası: Gezi Notlarından] gibi eserleri katılacaktır). Rusya burada her zamankinden daha somut ve çok uluslu bir imgeye kavuşur: Polonyalılardan Çerkeslere dek gönüllü gönülsüz bütün Rus uyrukları buluşmuştur bu ölü evinde.

* * *

Dostoyevski için bir entelektüel olarak toplama kampında, farklı sınıftan insanlarla zorunlu birliktelik içinde yaşamak benzersiz bir deneyimdi, fakat aslında öngördüğü bir deneyimdi. Dönemin ilerici gruplarından Petraşevski grubunun üyesi olmakla suçlanarak tutuklanmıştı; tutuklanmasının bir sebebi de bu toplantılarda Çernişevski’nin Gogol’e yazdığı ve

Tutuklular, XIX. yüzyıl sonu.

onu duyarsızlıkla, dine sığınmakla suçladığı bir mektubu okumasıydı. Petraşevski toplantılarında hâkim inanç, baskıcı yönetimin Rusya'yı bir hapis haneye çevirdiğiydi ve Dostoyevski de Sibiryâ'daki sürgün kamplarının bile merkez Rusya'dan daha özgür olduğunu savunan, orada yaşamayı yeğlediğini söyleyenler arasındaydı. Omsk sürgünü bu inancın bir sınanmasıydı, o yüzden kitapta sıkça ele alınan temel bir temanın soylularla soylu olmayanların, entelektüellerle halkın birlikte yaşıyor olması önemlidir.

* * *

Şedrin'in bahsi geçen notunu başka bir yazısında da, "Ölü Evi' Fransız usulünce yazılmıştır," demesiyle birleştiren bir eleştirmen, Saltukov-Şedrin'in "Ölümler Evi"nin yazarının ütöpik sosyalizme sanıldığından daha yakın durduğunu" ve aslında kitapta *phalange* sistemini eleştirdiğini ima ettiğini söylüyor.

* * *

Petraşevski grubuna o yıllarda katılan (gelecekte *Kumarbaz* romanı için bir sekreter tutmasını önererek hayatını değiştiren

tirecek olan) arkadaşı A.P. Milyukov'un tanıklığı da bu yaklaşımı doğruluyor: "Toplulukta ateşli sosyalistler vardı. Avrupalı reformistlerin insancıl ütopyalarıyla ilgilenince, onların öğretilerini yeni bir dinin, insanlığı yeniden yaratabilecek ve yeni sosyalist ilkelerle toplumu inşa edebilecek bir dinin başlangıcını gördüler. Fransız edebiyatında bu konuyla ilgili yeni her şeyi sürekli olarak aldılar, dağıttılar ve tartıştılar. Robert Owen'ın *New Lanark*'ıyla, Étienne Cabet'nin *Icarie*'siyle, özellikle de Fourier'nin *phalange*'ıyla ve Proudhon'un ilerici vergi kuramıyla ilgili yorumlar akşam toplantılarının önemli bir kısmını oluşturuyordu. Hepimiz bu sosyalistleri inceliyorduk, ama planlarının pratikte gerçekleştirilebileceğine herkes inanmıyordu. F.M. Dostoyevski de bu inanmayanlar arasındaydı. Sosyalist yazarları okuyordu, ama onlara eleştirel gözle yaklaşıyordu. Öğretiletinin temelinde iyi bir amaç olduğunu kabul ediyor, ama onları dürüst hayalperestler sayıyordu. Özellikle de bütün bu kuramların bizim için anlam taşımadığına, Rus toplumunun gelişiminin kaynaklarını batılı sosyalistlerin öğretilerinde değil, halkımızın hayatında ve tarihsel yapısında aramamız gerektiğini; *obşina*'da, *artel*'de ve *krugovaya paruka*'da (ahilik örgütlenmelerine benzeyen Rus halk örgütlenmeleri) Saint-Simon'un ve onun okulunun hayallerinden çok daha açık ve normal temeller bulunduğunu savunuyordu. *Icarie* komünündeki ya da *phalange*'daki yaşamın ona bütün kürek cezalarından çok daha korkunç ve itici geldiğini söylüyordu. Elbette, bizim ısrarlı sosyalizm savunucuları onunla anlaşmıyordu."

Öyleyse bu kitabı bir ütopya tartışması olarak okumak da mümkün.

Dostoyevski, bir bakıma ileride, Sovyet deneyiminde somut bir biçim kazanacak olan "komünal, ortak ev ve yaşam" deneyini de önceden tartışmaktadır.

* * *

1927 yılında kitap Çek besteci Leoš Janáček (1854-1928) tarafından *Ölü Evinden* adıyla operaya aktarıldı. Bestecinin ölümünden sonra, 1930 yılında sahnelenen bu opera Stéphane Metge'in yönetmenliğinde, *De la maison des morts* adıyla televizyon dizisi haline getirildi.

* * *

Kitabın 1932 yılında *Myortviy Dom - Tyurma Narodov*¹ adıyla, Vasili Fyodorov yönetmenliğinde yapılan bir sinema uyarlaması, Dostoyevski'yi çarlık düzenine karşı çıkan devrimci bir figür olarak gösterdi, eseri onun biyografisi çerçevesinde ele aldı. Senaryo yazarlığını yönetmenle birlikte Viktor Şklovski yaptı. 2010 yılında Vladimir Hotinenko'nun yönetmenliğinde çekilen *Dostoyevski* adlı sekiz bölümlük yaşamöyküsel televizyon dizisi de Dostoyevski'nin idamdan kurtulma sahnesi ve sürgün yıllarıyla başlamaktadır.

* * *

Ölüler Evinden Notlar, 1933'te Haydar Rifat tarafından *Ölüler Evinin Hatıraları*, 1939'da (çok ama çok kısaltılmış bir biçimle) Halikarnas Balıkcısı tarafından *Ölüler Evinin Hatıraları*, 1946'da Nihal Yalaza Taluy tarafından *Ölü Bir Evden Hatıralar* (daha sonra *Ölüler Evinden Anılar* adını aldı), 2006'da Ergin Altay tarafından *Ölü Bir Evden Hatıralar* olarak çevrildi. *Ölüler Evinden Notlar* 1946'dan bu yana Rusça aslından yapılmış üçüncü çeviridir.

SABRİ GÜRSES

1. (Rus.) Ölü Evi - Halklar Hapishanesi. (Ç.N.)

Giriş

Sibirya'nın uzak köşelerinde, bozkırlar, dağlar ya da geçit vermez ormanlar arasında yer yer bin, en çok iki bin nüfuslu, ahşap, gösterişsiz; bir şehirden çok, Moskova'nın hali vakti yerinde köylerine benzeyen –biri şehirde, diğeri de mezarlıkta– iki kilisesi olan, küçük şehirlere rastlanır. Bunlar genellikle çok sayıda emniyet amiri, yargıç ve onlara bağlı mevkilerdeki kişilerle dolup taşarlar. Sibirya genel olarak soğuk olsa da, memurluk çok sıcaktır. İnsanlar sade, liberal olmayan hayatlar sürer; eski, sağlam, asırlarla kutsanmış düzenlerle yaşar. Haklı olarak Sibirya soyluluğunu oluşturan memurlar, ya Sibirya kökenli olan yerliler ya da Rusya'dan, daha çok da başkentten, maaş dışında verilen aylıklara, iki kat yol paralarına ve geleceğe dair göz kamaştırıcı umutlara kapılarak gelenlerdir. Bunlar arasından yaşam bilmeceğini çözmeyi başaranlar hemen her seferinde Sibirya'da kalır ve umutla oraya kök salarlar. Daha sonra da zengin ve tatlı meyveler verirler. Ama uçarı olup yaşam bilmeceğini çözmeyi başaramayanlar, kısa sürede bıkar Sibirya'dan ve sıkıntıyla kendi kendilerine sorarlar: Neden gelmiştik buraya? Üç yıl olan hizmet süreleri biter bitmez oradan ayrılmak için sabırsızlanırlar ve süre dolar dolmaz başka bir yere nakil yaptırmak için çabalar, bunu başaramayınca

da geri dönüp Sibiryaya küfreder ve onu alay konusu yaparlar. Haksızdırlar; sadece memuriyet açısından değil, başka birçok açıdan Sibiryada rahat yaşanabilir. İklim muhteşemdir; zengin ve konuksever tüccar sayısı çoktur. Çok rahat yaşayan bir sürü *inorodets*¹ vardır. Hanımefendiler gül kokar ve son derecede ahlaklıdır. Cadelerinde av kuşları uçar ve avcıya onlar gelip çarpar. Şampanya akıl almaz bollukta içilir. Havyar enfestir. Hasat farklı farklı yerlerde bire on beş verir... Genel olarak toprak cömerttir. Ondan yararlanmak için becerikli olmak yeter. Sibiryada topraktan yararlanmayı bilirler.

Bu neşeli ve kendine yeterli, çok sevimli bir nüfusa sahip olan, kalbimde silinmez bir hatıra bırakan şehirciklerden birinde, Rusya'da soylu ve toprak ağası olarak doğmuş, sonra karısını öldürdüğü için ikinci dereceden kürek mahkûmu yapılmış ve yasaya göre ona verilen on yıllık kürek cezasını tamamladıktan sonra, hayatının kalan kısmını K. adlı şehirciğin uysal ve sessiz bir sakini olarak geçirmekte olan Aleksandr Petroviç Goryançikov'la karşılaştım. Aslında şehir dışındaki ilçelerden birine gönderilmişti, ama şehirde yaşıyordu, çünkü orada çocuklara ders vererek ekmeğini kazanabiliyordu. Sibirya şehirlerinde sürgün öğretmenlerle sık sık karşılaşılır; onları dışlamazlar. Daha çok yaşam için çok gerekli olan ve onlar olmasa Sibiryanın bu uzak köşelerinde hiç bilinmeyecek olan Fransızcayı öğretirler. Aleksandr Petroviç'le ben ilk kez yaşlı, emektar ve konuksever memur İvan İvaniç Gvozdikov'un evinde tanıştım, farklı yaşlarda, büyük umutlar vaat eden beş kızı vardı onun. Aleksandr

1. (Rus.) Sözcük anlamıyla, "başka soydan olan", yani Slav olmayan. İlk kez 1822 yılında çıkarılan "inorodets"lerin idaresiyle ilgili kanun"la yasal olarak tanımlandı. Bir bakıma Rusların sömürgeleştirdiği halklar için kullanılan bir sözcüktü. (Ç.N.)

Petroviç kızlara haftada dört saat ders veriyor, ders başına otuz gümüş kapık alıyordu. Benim dikkatimi çeken şey dış görünümü olmuştu. Aşırı solgun ve sıska bir adamdı; daha yaşlanmamıştı, otuz beş yaşındaydı, ufak tefek ve cılız bir adamdı. Hep çok temiz giyinirdi, Avrupalılar gibi. Eğer onunla konuşacak olursanız, size dimdik ve dikkatle bakar, söylediğiniz her sözü ciddi bir kibarlıkla dinler, sanki söyledikleriniz ona bir şeyler düşündürmüş, sanki sorunuzu bir vazife bilmiş ya da ondaki bir sırrı yakalamak istiyormuşsunuz gibi dinlerdi ve sonunda açık ve kısa bir yanıt verirdi, ama yanıt verirken de her sözünü öyle bir seçerdi ki birdenbire nedense mahcup olur ve hatta, konuşmanın sona ermesinden mutlu olurdunuz. Ben o zaman İvan İvaniç'e onun kim olduğunu sormuş ve Goryançikov'un kusursuz ve ahlaklı bir hayat sürdürdüğünü, yoksa İvan İvaniç'in onu kızlarına eğitim vermesi için çağırılmayacağını öğrenmiştim; ama çok ürkekmiş, herkesten kaçınıyormuş, çok bilgili biriymiş, çok okuyormuş, ama çok az konuşuyormuş ve genellikle onunla sohbet edebilmek çok zormuş. Başkaları da onun kesinlikle deli olduğunu söylüyordu, ama özünde bunu pek önemli bir kusur saymıyorlardı, şehrin saygıdeğer üyelerinden birçoğu Aleksandr Petroviç'i her açıdan övmeye, onun yararlı bile olabildiğini, dilekçe yazabildiğini vb. söylemeye hazırdı. Hatta bu son kişiler onun Rusya'da dürüst akrabaları olması gerektiğini tahmin ediyor, belki onun sürgündeyken de onlarla her tür ilişkisini kestiğini, kısacası kendini mahvettiğini biliyorlardı. Onun hikâyesini hepimiz biliyorduk zaten; Evliliğinin ilk yılında karısını kıskançlık yüzünden öldürdüğünü, sonra kendi kendine teslim olduğunu (bu da cezasını çok hafifletmişti) biliyorduk. Bu tür suçlara hep mutsuzluk olarak bakılır ve onlar için üzüntü duyulur. Ama, bütün bunlara rağmen, bu tuhaf adam ısrarla herkesten

uzak duruyor ve sadece ders vermek için görüşüyordu insanlarla.

Başlangıçta ona çok dikkat etmemiştim, ama neden bilmiyorum, yavaş yavaş ilgimi çekmeye başladı. Onda bilmecemsi bir şeyler vardı. Onunla konuşmaya hiç imkân yoktu. Elbette, sorularıma her seferinde sanki bunu başlıca sorumluluğu sayıyormuş gibi yanıt veriyordu; ama verdiği yanıtlardan sonra ben ona başka bir şeyler sormaya çekiniyordum; bu konuşmalardan sonra, yüzünde hep acı ve sıkıntı yüklü bir hal beliriyordu. Harika bir yaz akşamı İvan İvaniç'in evinden onunla birlikte çıkıp yürüdüğümüzü hatırlıyorum. Birdenbire onu sigara içmek için evime davet etmek geçmişti aklımdan. Yüzünde nasıl bir dehşet hali belirmediğini tasvir edemeyeceğim; kendini kaybetti, anlamsız birtakım sözler mırıldanmaya başladı ve ansızın, bana kötü bir bakış atarak tam tersi yöne koşmaya başladı. Şaşakalmıştım. O zamandan sonra, benimle ne zaman karşılaşırsa, belli bir tedirginlikle bakıyordu bana. Ama vazgeçmedim; bir şey beni ona çekiyordu ve bir ay sonra, durup dururken kendim kalkıp gittim Goryançikov'a. Elbette aptalca ve düşüncesiz bir davranıştı bu. Şehrin bir ucunda, kızı verem hastalığına yakalanmış olan yaşlı bir kadının yanında kalıyordu, bu kızın da on yaşlarında güzel ve sevimli bir kızı vardı. Evlerine gittiğimde, Aleksandr Petroviç kızın yanına oturmuş ders veriyordu. Beni görünce sanki onu suçüstü yakalamışım gibi eli ayağına dolandı. Tam anlamıyla aptallaştı, sandalyeden fırlayıp gözlerini iri iri açarak bana baktı. Sonunda oturabildik; dimdik izliyordu bakışlarımı, sanki her bakışında herhangi bir özel, gizemli düşünce olmasından kuşkulanıyordu. Delilik derecesinde vesveseli olduğunu tahmin edebiliyordum. Nefretle bakıyordu bana, "Ne zaman gideceksin?" dememek için zor tutuyordu kendini. Ona küçük şehrimizle, son ha-

berlerle ilgili bir şeyler anlattım; susup kötü kötü gülümse-
di; anlaşılan en sıradan, herkesin bildiği şehir haberle-
rini bilmemekle kalmıyor, onlarla ilgilenmiyordu bile.
Sonra bizim bölgemizden, onun ihtiyaçlarından bahset-
tim; beni sessizce dinledi ve gözlerime o kadar tuhaf bir
şekilde baktı ki sonunda yaptığımız konuşmadan utan-
dım. Fakat yeni kitap ve dergilerle ilgisini çeker gibi ol-
dum; postadan yeni gelmişlerdi, elimde duruyorlardı,
daha sayfaları açılmamış olduğu halde ona teklif ettim.
Aç bir bakışla baktı onlara, ama hemen tavrını değiştirdi
ve teklifi geri çevirdi, vaktinin olmadığını söyledi. So-
nunda ona veda ettim ve yanından ayrılırken kalbimin
üzerinden taşınması imkânsız bir ağırlığın kalktığını his-
settim. Utanmıştım ve başlıca hedefi olarak bütün dün-
yadan olabildiğince uzaklaşmayı gören bir adama aşırı
aptalca bir tavırla musallat olduğumu anlamıştım. Ama
yapmıştım artık. Onun odasında hiç kitap görmediğimi
hatırlıyorum, demek ki onun çok okuduğunu söyleyen-
ler haksızlık ediyorlardı. Fakat bir-iki kere, gecenin çok
geç vakitlerinde onun penceresinin yanından geçerken,
içeride ışık olduğunu gördüm. Sabaha kadar oturarak ne
yapıyordu? Yazıyor muydu? Eğer öyleyse, ne yazıyordu?

Şehrimizden üç ay kadar uzaklaşmak zorunda kal-
dım. Eve kış vakti dönerken, Aleksandr Petroviç'in son-
baharda öldüğünü biliyordum, tek başına ölmüştü ve
hatta bir kez bile doktor çağırılmamıştı. Şehirde onu ne-
redeyse tümüyle unutmuşlardı. Dairesi boş duruyordu.
Hemen merhumun ev sahibiyle tanıştım, ondan bir şey-
ler öğrenmeye çalıştım: Kiracısı özellikle neyle ilgileni-
yordu, bir şeyler yazıyor muydu? Yirmi kapık karşılığın-
da bana merhumdan kalan bir sepet dolusu kâğıt getirdi.
Yaşlı kadın iki defteri kullanmış olduğunu hemen itiraf
etti. Asık suratlı ve ketum bir ihtiyardı bu, ağzından işe
yarar bir şey almak çok zordu. Kiracısı hakkında yeni,

özel bir şey söyleyemiyordu. Dediğine göre, kiracı hemen hiçbir şey yapmıyordu, aylarca kitap kapağı açmamıştı ama elinden kalemle kâğıt düşmemişti; bu yüzden gece boyu odada aşağı yukarı yürüyüp durur ve hep bir şeyler düşünürdü, bazen de kendi kendine konuşurdu; torunu Katya'yı çok sevmiş ve çok yakınlık göstermişti, özellikle de adının Katya olduğunu öğrendikten sonra böyle davranmıştı ve her Katerina Günü'nde¹ kiliseye gidip matem görevini yerine getirirdi. Misafire katlanamazdı; avludan sadece çocuklara ders vermek için uzaklaşır; hatta, bir keresinde biraz ortalığı toplamak için odasına giren ihtiyar kadına bile demediğini bırakmamış ve üç yıl boyunca onunla neredeyse tek kelime bile konuşmamıştı. Katya'ya sordum: Öğretmenini hatırlıyor musun? Bana sessizce baktı, başını duvara çevirip ağladı. Anlaşılan, bu adam isterse birine sevdirebiliyordu kendini. Onun kâğıtlarını eve götürüp bütün gün ayıkladım. Bu kâğıtların dörtte üçü boştu, önemsiz karalamalar ya da öğrencilerin yazı alıştırmalarıydı bunlar. Ama aralarında oldukça hacimli bir defter vardı, sık yazılmış ve tamamlanmamıştı, belki de yazarı bile unutup bir kenara bırakmıştı. Burada anlatılan şeyler, dağınık bir şekilde de olsa, Aleksandr Petroviç'in yaşadığı on yıllık kürek mahkûmluğunun hikâyesiydi. Bazı yerlerde anlatılanlar başka bir hikâyeyle, oraya sanki birinin zoruyla konmuş gibi duran, sinirli, gergin bir şekilde yazılmış tuhaf, korkunç anılarla kesiliyordu. Bu parçaları birkaç kez okudum ve onların delilik ânında yazıldığına neredeyse emin oldum. Ama kürek cezası notları –elyazmasının bir yerinde kendisinin verdiği adla, “Ölümler Evinden Sahneler” – bana sıradan görünmedi. Kesinlikle yeni bir dünya,

1. 25 Kasım'da kutlanan Azize Katerina Günü. (Ç.N.)

o vakte dek duyulmamış, farklı olguların tuhaflığı, kayıp bir toplulukla ilgili birtakım özel değerlendirmeler bana sürükleyici geldi ve onları merakla okudum. Elbette yanılmış olabilirim. Denemek için önce iki-üç bölüm seçeceğim; bırakalım okur karar versin...

Dostoyevski ilk önemli öykülerini yazdıktan ve az çok tanınır olduktan kısa süre sonra, birtakım siyasi faaliyetlerinden dolayı çar rejimince yargılanıp kürek cezasına çarptırılmıştı. Bu nedenle yaklaşık on yıl edebiyattan da, edebiyat ortamlarından da uzak kaldı. Ölümler Evinden Notlar, Dostoyevski'nin, cezasını çekmek üzere gönderildiği Sibirya'daki kamptan gözlemler içeriyor. Mahkûmların hikâyeleri, kişilikleri, günlük hayatları, korkuları, dostlukları ve düşmanlıkları... Dostoyevski her zamanki güçlü psikolojik tahlilleri, sıra dışı bakış açısı ve çarpıcı yorumlarıyla ele alıyor mahkûmları; onları adeta birer gözlem odasına koyuyor ve bir biliminsanı tavrıyla izliyor. Çarlık Rusya'sının gerçek yüzünü, yaşadığı ve tüm yurttaşlarına yaşattığı korkunç adaletsizliği aktarıyor. Suç nedir, suçlu kimdir? Bunu ortaya koyacak evrensel hukuk nerede bulunur?

Ölümler Evinden Notlar, Fyodor Dostoyevski için on yıl aradan sonra edebiyat dünyasına görkemli bir dönüş anlamına geliyordu. Bugünün okurları içinse her şeyden önce vazgeçilmez bir klasiği işaret ediyor.

#dünyaklasikleri #rusklasikleri #sibirya #çarlıkrusyası #sürgünyılları
#hapishane

Kapak resmi: Konstantin Petrov, Penzenastev

 can

can yayinlari.com | f | | can yayinlari

roman

ISBN 978-978-07-4018-3

9 789750 740183